

Бойка Мирчева (София, България)

ПРИНОС В ИЗСЛЕДВАНЕТО НА КИРИЛО-МЕТОДИЕВСКАТА ПРОБЛЕМАТИКА

Кирило-Методиевски студии. Кн. 8. С., Издателство на БАН, 1991. 321 с.

През 1991 г. излезе от печат осмият том на поредицата Кирило-Методиевски студии, издание на Кирило-Методиевския научен център при Българската академия на науките. В този том се съдържат 20 статии на български и чуждестранни учени, посветени на различни аспекти на Кирило-Методиевото дело. В началото на тома е поставена статията на акад. Петър Динеков „Кои са били учениците на Кирил и Методий“. В нея авторът обръща внимание на споменаванията на учениците на Кирил и Методий, за които има сведения в различни извори. Горазд е споменат в Пространното житие на Методий, както и в Пространното житие на Климент Охридски като човек, заемащ първо място сред учениците на Методий. Според изворите Климент става по-късно охридски епископ и според писаното от Теофилакт е „мъж много учен“. На Наум, който става учител в България, са посветени две български и едно гръцко житие. Ангеларий е споменат в Пространното житие на Климент и в Хоматиановото Климентово житие. Другият ученик Сава е отбелязан от Теофилакт между „избраните и корифеите“ в Пространното житие на Климент. Според някои учени Лаврентий е другото име на Сава, но според П. Динеков е допустимо това да са две различни лица. Един от учениците — Константин презвитер, който по-късно става епископ, работи в Преслав и е живял и работил в близост до владетелския дом. П. Динеков приема мнението на А. Цетлер, че Игнатий, Лъв, Йоаким, Лазар, Симон и Драгаис са имената на спътниците на Методий, негови ученици по време на заточването му в Райхенау при Боденското езеро, записани в „Книгата на побратимените монаси от Райхенау“. В края на статията се обръща внимание на дейността на учениците на Кирил и Ме-

тодий в различните етапи от развитието на старобългарската писменост.

Статията на Донка Петканова е посветена на апокрифните мотиви в творчеството на Климент Охридски. Тя разглежда мотивите от Протооевангелието на Яков в смятаното за Климентово слово за Йоан Кръстител, което в различните преписи носи различни названия — „Слово за отсичане главата на Йоан Кръстител“ и „Страдание и мъчение на св. Йоан Предтеча и Кръстител“. Според Д. Петканова и Хр. Кодов това вероятно е Климентово произведение. Авторката достига до следните изводи: 1. За повествователната част Климент използва апокрифен материал не пряко от гръцкия текст на Протооевангелието, а от неизвестен извор, произхождащ от апокрифа. 2. Писателят не използва познатия му материал според характера и предназначението на словата. В статията се разглеждат три слова. Две от тях са безспорни произведения на Климент — „Похвално слово за пророк Захарий и рождението на Йоан Кръстител“ и „Похвално слово за Йоан Кръстител“. Авторката въвежда още едно слово с предполагаем автор Климент — „Слово за отсичане главата на Йоан Кръстител“, и анализира трите слова, като се стреми да покаже в каква степен съвпадат с текста на славянския превод на Протооевангелието на Яков. В същата статия е разглеждано Словото за Рождество Христово, в което според нея има апокрифни моменти от Повестта за кръстното дърво от поп Йеремия (края на X в.). В Похвалното слово за пророк Илия тя намира връзка с „Книга за Енох“ и „Видение на монах Агапий“.

В статията на Красмир Станчев и Вася Иванова се разглежда един сравнително слабо разработван проблем — проблемът за авторския стил в средно-

вековната литература във връзка с творчеството на Климент Охридски. Двата автори посочват схемата, по която се разработва темата у Климент Охридски. В началото винаги има увод, който съдържа кратки изречения с устойчива формула, въвеждаща ритуалния смисъл на творбата. В увода се определя светителският тип, като в края му е поставен съответният библейски пасаж, който е тематичен ключ за цялостния богословски смисъл на произведението. Функцията на увода се определя като семантичен център, мотивиращ по-нататъшното развитие на творбата и осъществяващ прехода от ритуалния към художествения хронотоп във втората част. По-нататък е анализирана втората част на съчинението. Тя е събитийно-повествователна и е задължителна за епидейктичните произведения. Тук се разказва за земните подвизи на героя и „светлото му венчание“. Като основна характеристика на тази част авторите определят намаляването на разказвателното начало за сметка на изброяването на качествата на героя. Библейските цитати в края на тази част определят семантичното поле на творбите, както и богословската им интерпретация. Според авторите те не са само свързващ елемент на композицията, но превръщат светителския персонаж в определена морална норма. Следващата композиционна единица е преходът — подготовка на похвалата. Самата похвала е най-важният момент в словото. Тя се характеризира с повишена условност и експресивност в резултат на количествените натрупвания на словесни средства (според наблюденията на авторите количествено тук са съсредоточени около 2/3 от словесните изразни средства на цялото слово). Заключение завършва ритуалното действие. Обикновено то обхваща едно или рядко две изречения, които дооформят образа на светеца като посредник между земното и небесното. Като характерно за творчеството на Климент авторите определят придържането му към тези широко разпространени принципи на организация на текста. Климент не променя задължителните за похвалното слово части и използва традиционни изрази и средства. Свообразието е постигнато в системата на вътрешнотекстовите взаимодействия, с които по мнението на авторите се определя риторическият почерк на книжовника.

Статията на Тая Лалева е посветена на редакциите на Похвалното слово за Кирил. В началото се дават сведения за проучванията на това произведение досега. Авторката прави съпоставка на всички издадени преписи с оглед на изчерпателното представяне на разночетенията, които могат да се окажат съществени за

определяне на различните преработки на словото. Най-голям брой разночетения има в Севастиановия препис, като само три от тях са лексикални. Т. Лалева определя липсите и неточностите в различните преписи. Според нея за една част от разночетенията не може да се определи дали са пропуски и грешки на преписвача на Севастиановия препис, или са по-късна намеса в текста на вторичната версия. Отделен е един тип разночетения, които не са нито пропуски, нито случайни допълнения в текста. Същност това са разширения на текста — в първата част на Похвалата във вторичната и версия са вмъкнати три обширни допълнения, а във втората едно. Всички те нямат пряка връзка с патоса на творбата, а разширяват с конкретни сведения само набелязани или съвсем незабелязани в Севастиановия препис моменти от живота на Кирил. Интересен момент в статията е изводът, че преписът, публикуван от Срезневски, представлява препис от двете редакции или някакъв сборен протограф. Т. Лалева изследва руските и сръбските преписи на Похвалата и доказва, че руските преписи са се отдалечили незабелязано от първоначалния вид на вторичната редакция.

Статията на Искра Христова разглежда синтаксиса на Климентовите слова. Обръща се внимание на различни синтактични средства за изразяване на едни и същи отношения в творбите на Климент. На първо място И. Христова поставя конкуренцията на употребата на предложните и безпредложните конструкции при родителния и при местния падеж, като при местния безпредложната употреба вече отмира. Като особеност на езика на Климент тя определя наблюдаваната в неговите произведения борба между различни падежи и при управлението на някои категории глаголи. Често наблюдавано явление е, че различни падежи управляват не само глаголи с близко значение или от един и същ корен, но дори и един и същ глагол. Като особеност на Климентовия език авторката определя борбата между различните средства за израз на принадлежност или по-общо за поясняване на име, като в конкуренцията участвуват не само родителният падеж и притежателните прилагателни, но и дателният падеж. И. Христова обръща внимание и на характерната за езика на Климент употреба на родителна форма при мъжколичните имена, с която особеност той се отличава от повечето старобългарски текстове. В изследваните текстове се наблюдава борба между начините за израз на субекта при страдателния залог. Творителният падеж се конкурира от съчетанието на отъ с родителен падеж. Авторката се

спира и на съществуването на конкуренция между миналите времена, като отбелязва, че перфектът се среща сравнително рядко в словата на Климент. Характерна за синтаксиса на Климент е и употребата на показателните местоимения при субстантивираната им употреба в служба на третолично местоимение. Според нейните наблюдения в именителния падеж се конкурират **тъ, съ и онъ**. Като една от характерните черти на езика на Климент е изтъкната употребата на **тъ**, който играе роля на немаркиран член на тричленната опозиция. Наблюденията на И. Христова показват, че в конкуренцията се намират и средствата за израз на обстоятелства.

Татяна Славова се спира на евангелските и апостолските цитати в словата на Климент Охридски. От направения от нея анализ на библейските цитати и перифрази на библейски откъси и на славянски книжовни паметници тя достига до извода, че при цитирането Климент се придържа към първата редакция на богослужебните книги и паримейния превод на Стария завет. По този начин неговото име остава свързано със създателите на първата редакция на старобългарските богослужебни книги. В края на статията Т. Славова дава списъци на използваните Климентови слова и на използваните от нея евангелски и апостолски ръкописи.

Статията на Анисава Милтенова е посветена на **хомилните** на Климент Охридски в късната средновековна българска книжнина от XV—XVIII в. Тя изброява 23 преписа от хомилните на Климент, включени в ръкописи от XV, XVI, XVII и XVIII в., като издава два преписа от XVIII в. — на Похвалното слово за пророк Илия от ръкопис от НБКМ № 340 и на Похвалното слово за Успение Богородично по ръкопис № 721 от НБКМ.

В това е включено и изследването на Майа Йонова, посветено на стилистичните проблеми на ранните старобългарски химографски произведения за Кирил и Методий. Авторката се спира поспециално на Службата за Кирил, Службата за Методий и Службата за Климент Охридски. В статията е обхванато внимание на композицията на службите, посветени на Кирил и Методий, и се систематизират характерните им особености, като се прави преглед на епитетите и художествените средства, използвани в тях.

Отклоненията в употребата на Амониевите глави в ранните славянски евангелски ръкописи е темата на Екатерина Дограмаджиева. Тя проучва кратките апракоси — Асеманиево евангелие, Савина книга, Остромирово и Кохново еван-

гелие, пълните апракоси — Радомирово, Мирославово, Григоровичево и Банишко евангелие, като се стреми да установи номерацията на Амониевите глави в тях. Въз основа на изнесенния материал се достига до извода, че един и същ текст се означава с различни номера — съседни или близки, и че един и същи текстове се означават с една и съща Амониева глава. В едни случаи към вярно посоченото четиво е поместена несъществуваща глава. Е. Дограмаджиева обръща внимание и на начините, по които е ставало това. Авторката отделя внимание и на цифровите неточности при определянето на Амониевите глави.

Красимира Костова се спира на ритмичните схеми в Синайския евхологий и ги разделя на прости и редуващи се изколни структури.

В студията на Роланд Марти са изследвани тринадесет глаголически и кирилски абecedара, включени в неславянски (предимно латински) ръкописи, съхранявани в различни европейски книгохранилища: Стокхолмски абecedар, Абecedариум булгарикум, Мюнхенски абecedар, Бамбергски абecedар, Пражки глаголически абecedар, Емерамски абecedар и др. Приложени са 20 фотокопия от изследваните паметници.

Емилия Гергова отделя внимание на агиографските произведения за Наум Охридски, като търси техните литературни източници и текстови взаимоотношения. Авторката възприема мнението, че Първото житие на Наум е част от по-обширно произведение, посветено на учениците на Кирил и Методий. Що се отнася до Второто житие на Наум, според нея то е възникнало след Теофилактово житие за Климент Охридски, преди Константин Кавасила да стане охридски архиепископ, т. е. в края на XII — първата половина на XIII в.

Нина Георгиева посвещава статията си на въпроса за почитането на княз Борис I като светец. Поради липсата на данни за този култ авторката се обръща към принципите, по които е изграден култът към Константин Велики и майка му Елена във византийската църква. Н. Георгиева изтъква, че императорът светец се оказва най-убедителният символ на победилото християнство. Освен това по този начин според нея се постига утвърждаване на християнството чрез „одържавяване“ на християнската църква. По същия начин тя изследва възникването и утвърждаването на култа към княз Владимир Киевски. Отбелязано е мнението на големия изследвач на историята на руската църква Е. Голубински, според когото почитането на Владимир трябва да се отнесе към втората половина на

XIII в., а не към XI в. Що се отнася до почитането на Стефан Неман (св. Симеон) в Сърбия, като характерна особеност на неговата канонизация се отбелязва фактът, че той е първият независим сръбски владетел. След този преглед на аналогични ситуации в канонизирането на светци, принадлежали на народи, скоро приели християнството, Н. Георгиева се спира и на канонизирането на Борис I като светец. Според нея твърде вероятна е възможността почитането на Борис I да е свързано не толкова с равноапостолския му подвиг, колкото с принадлежността му към владетелския род. Авторката смята, че е възможно почитането на Борис I да е изместено от култа на св. Кирил и Методий в България. По нейното мнение този култ е бил неетнически — те следват направо апостолите и служат само на Бога. Според авторката е възможно паметта на Борис I да е отпаднала от каноничните книги и поради смесване на датата с празника на друг светец. Накрая тя се обръща към датата 2 май, посочена в Месеослова на Сергий като празник на Борис I и си задава въпроса, дали тази дата не е взета от приписката на Тудор Черноризец Доксов към Словата против арианите, където точно е отбелязана датата на смъртта му.

Статията на Михаил Бъчваров и на украинския учен Вилен Горски е посветена на Шестоднева на Йоан Екзарх и Посланието на Климент Смолятич. Авторите разглеждат произведението на Климент Смолятич „Послание към презвитер Тома“, някои черти на което говорят недвусмислено, че Шестодневът на Йоан Екзарх е бил познат на този староруски писател. Според авторите доказателство за това, на първо място, са преките взаимствувания от Шестоднева в Посланието на Климент Смолятич. Но тъй като отношението на двамата писатели към текста е различно, М. Бъчваров и В. Горски се обръщат към основния според тях проблем — отношението на двамата автори поотделно към античната философска традиция. Изводът им е, че в творбите си те се стремят да преосмислят творчески достиженията на античните мислители и да вземат най-ценното, създадено от тях.

Изследването на Лидия Денкова поставя въпроса за проникването на идеите на Псевдо-Дионисий Ареопагит в старобългарската литература. Според мнението на различни учени на старобългарските писатели не е бил известен целият корпус от произведения на византийския книжовник. Пълният превод на неговите съчинения е бил направен едва в 1371 г. от Исай Серски. Основно място в студията е отделено на възприемането на идеите на Дионисий по времето на Константин-Кирил Философ. Според авторката Фо-

тий, който е оказал голямо влияние върху възгледите на младия Константин, е бил добре запознат с идеите на Дионисий Ареопагит.

Статията на Иван Добрев е посветена на проблемите на рашката писменост и българския правопис през Средновековието. Авторът поставя някои основни въпроси за българския правопис от края на XII и началото на XIII в. Той посочва, че липсват преки извори за възстановяването на основните принципи на този правопис, и това го кара да се обърне към един косвен източник за възстановяването на търновския правопис от края на XII и началото на XIII в. — рашката писменост, която според него е възникнала под непосредствено българско влияние и по-точно по търновски образец. Понататък в изследването са посочени основните особености на рашкия правопис (възприемането на характерните старобългарски букви, като ж, љ, њ и др.). Отделено е място и на характерните особености на търновския правопис и връзката му с паметниците от Преславския книжовен кръг.

Ана-Мария Тотоманова се спира на правописните особености на Орбелския триод и фонетичната система на говора, отразен в него. След като прави подробен преглед на всички фонетични черти на паметника, Тотоманова достига до някои важни изводи за фонетичната основа на говора, отразен в него. Според нея Орбелският триод представя говор от източнобългарски западноевропейски тип. Основните изводи са: 1. Новите меки съгласни възникват пред предни гласни; 2. В паметника е отразено последователното смесване на носовките след старите и новите меки съгласни и замяната на ж с љ; 3. Материалът позволява да се счита за особеност колебанието между њ и њ в някои корени; 4. Непоследователното изясняване на њ в силна позиция в о по мнението на авторката показва близко съседство на говора със западни български диалекти.

Изследването на Славия Бърлиева е посветено на новооткрити преписи на агиографски творби за Кирил и Методий в полската „Златна легенда“. На първо място авторката отбелязва широкото разпространение на този сборник в Западна и Централна Европа. В това произведение, създадено през шестото десетилетие на XIII в. от доминиканеца Яков Ворагински, паметта на Кирил и Методий е свързана с три текста — полската преработка на Моравската легенда, началните глави на легендата *Quemadmodum* и кратката редакция на Италианската легенда, които авторката разглежда поотделно. В статията се привеждат археографски бележ-

ки за открити от нея шест преписа на Моравската легенда и се издава текстът ѝ, като за основа е взет преписът от Народната библиотека във Варшава № BOZ 54. Изданието е придружено с превод на български език. Според изнесения от Сл. Бърлиева материал може да се направи изводът, че т. нар. „Краковска легенда“ е компилирана едва в края на XIV — началото на XV в. Авторката се спира и на друг текст, открит от нея в ръкопис № 54 39 II от Университетската библиотека във Вроцлав. Този ръкопис се отличава от предишния по това, че в него са поместени също първите глави и началото на четвъртата глава на легендата *Quietadmodum*. В изследването е поместен текстът и на това произведение, също придружен с превод на български език.

Плод на търсенията в руските книгохранилища е статията на Олга Пърличева, в която са публикувани неизвестни

документи от Архива на външната политика на Русия за създаването на Кирило-Методиевски музей в Париж. Изследването е придружено с фотокопия от откритите от авторката писма, посветени на тази тема. Последната статия в тома е дело на Елена Коцева и Асен Атанасов. Те разглеждат особеностите на Апостол № 882, притежание на НБКМ. Изследването е придружено от таблици, в които са систематизирани сведенията за понменното съдържание на паметите в Апостол № 882 в сравнение с други писмени паметници, както и литургическите указания към календарните дати в този паметник.

В заключение можем да кажем, че новият том от Кирило-Методиевските студии е принос в изследването на кирило-методиевската проблематика, една от най-важните области на славистиката.